

Сценарії розвитку вищої освіти України: розквіт, стагнація чи деградація¹

Денис Ільницький,
д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки, науковий співробітник Інституту вищої освіти ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Ольга Дроботюк,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Анотація

Статтю присвячено розробленню сценаріїв розвитку вищої освіти України в перспективі до 2030 року. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки дорожньої карти розвитку вищої освіти України в межах середньо- та довгострокової стратегії. Основою дослідження є теоретичне узагальнення методології сценарного прогнозування та емпіричні результати, які отримано на базі експертного опитування щодо розвитку вищої освіти в Україні в 2030 році. На основі методу Делфі розроблено сценарії розвитку вищої освіти України 2030: розквіт, стагнація чи деградація, а також здійснено бенчмаркінг результатів дослідження з країнами ЄС.

Ключові слова: сценарій, вища освіта, форсайт, Делфі, Україна, прогноз.

Постановка проблеми.

Зміна парадигми економічного зростання країн світу від постіндустріальної моделі до економіки знань зумовлює поглиблення конкурентної боротьби на основі інтелектуального, людського капіталу та інноваційного потенціалу. Тому для формування глобальної конкурентоспроможності держав уряди впроваджують середньо- та довгострокові стратегії економічного розвитку, в основі яких лежить ефективна реалізація людського, наукових, фінансових, інфраструктурних та управлінських ресурсів. Ключовим завданням таких стратегій та економіки знань є розвиток конкурентоспроможної системи вищої освіти, у якій університети розглядаються як основний генератор національного інтелектуального капіталу.

Прикладами цього є цілісні стратегії та програми розвитку окремих вимірів вищої освіти, які зазвичай, орієнтуються на такі вдоско-

¹ Цю статтю підготовлено за результатами реалізації колективом Інституту вищої освіти КНЕУ фундаментальної науково-дослідної теми «Імперативи глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти України».

налення, що робитимуть її майбутнє кращим, ніж сьогодні. Так, у США виходять з того, що майбутня конкурентоспроможність, безпека та добробут залежать від компетенцій майбутніх працівників, підготовка яких має враховувати можливості та виклики інтернаціоналізації вищої освіти¹.

Досвід країн ЄС, США, КНР і багатьох держав-членів ОЕСР свідчить про те, що розроблення комплексної стратегії розвитку вищої освіти та економіки загалом має відштовхуватись від бачення сценаріїв розвитку та постановки відповідних цілей. Це дає змогу урядам країн визначити ключові пріоритети, завдання та напрями розвитку конкурентоспроможності системи вищої освіти. Інституції з країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку (наприклад, США, Велика Британія, Греція, Китай, Малайзія й Південно-Африканська Республіка) вдаються до формування та вивчення сценаріїв розвитку вищої освіти². Саме тому актуальним є дослідження, яке присвячене розробленню сценаріїв розвитку системи вищої освіти України на період до 2030 року.

Огляд літератури та методологія.

Доволі широким є коло сценаріїв розвитку вищої освіти, які варіюються як у часі (від декількох років до століття) та і в просторі (від масштабів окремої інституції та країни до глобального). Зокрема, відомий сценарій ідеального шторму охоплює весь світ на період до 2030 року³. Загальні сценарії найчастіше окреслюють період у 10–15 років, наприклад, такі сценарії робили в Каліфорнії у 1993 та 2007 роках^{4,5}, в неприбуткових організаціях США⁶ та Великобританії⁷, Нідерландах⁸, ПАР⁹. У Великій Британії, яка прагне глобального лідерства у вишній освіті, окреслили сценарії на 25 років¹⁰. Міжнародні організації також долучаються до

окреслення сценаріїв розвитку вищої освіти. У 2003–2007 роках ОЕСР активно генерувала свої сценарії¹¹.

Окремі сценарії є більш спеціалізованими, але не менш цінними. Грецькі автори акцентували увагу лише на сценаріях розвитку навчальної діяльності¹², а в Kwantlen Polytechnic University (Canada) визначили чотири сценарії на основі бачення того, як за 22 роки трансформуватиметься роль студента¹³.

International Institute for Applied Systems Analysis розробив аналітичний інструментарій, який дає можливість формування сценаріїв розвитку основних макроекономічних показників до 2100 року з урахуванням внеску системи вищої освіти. У кожному зі сценаріїв¹⁴ важливе місце приділяється освіті, а саме:

— 1-й — інвестиції в освіту призводять до прискорення демографічних змін, а економічний розвиток фокусується на добробуті людей;

— 2-й — тренди минулого зберігаються, продовжуються нерівність, спостерігаються окремі глобальні досягнення та проблеми;

— 3-й — відбувається скорочення інвестицій в освіту, уповільнюється економічний розвиток, нерівність зростає;

— 4-й — фрагментація глобальної спільноти, виокремлюються інтернаціоналізовані знаннево інтенсивні та низькокваліфіковані спільноти, які діють в працеінтенсивних низькотехнологічних секторах;

— 5-й — інтенсивні інвестиції в освіту призводять до нарощення людського та соціального капіталу, інтенсифікації технологічного розвитку, включаючи розв'язання екологічних викликів.

Британський вчений Б. Мартін визначає прогнозування як процес, за допомогою якого дослідники намагаються змоделювати довгострокове майбутнє науки, технологій, економіки, суспільства з метою виявлення стратегічних напрямів для найбільших соціально-економічних результатів¹⁵. Експерти Європейської комісії дають подібне визначення форсайту (прогнозуванню) — систематичний процес із залученням

¹ Helms R. M. Internationalizing U.S. Higher Education... 2015...

² Ihnytskyi D. Higher education in global economy: review of scenarios ... 2018...

³ Beddington J. 2030: The perfect storm scenario... 2010...

⁴ Ogilvy J. Three Scenarios for Higher Education: The California ... 1993. pp. 25–67

⁵ Douglass J. A Look into a Possible Future: A Global Scenario for Higher Education Systems. ... 2007...

⁶ Bryan A. Future of Higher Education: The Future of Scholarly Publication... 2011...

⁷ Kubler J., Sayers N. Higher education futures: Key themes and ... 2010. 72 p.

⁸ Enders, J., File, J. M., Huisman, J., & Westerheijden, D. F. The European Higher Education and ... 2005...

⁹ Modelling Future Demand and Supply of Skills in South Africa... March 2017.

¹⁰ Blass, E., Jasman, A., Shelley, S. Visioning 2035: The future of the higher education ..., 2010...

¹¹ Vincent-Lancrin S. Building Futures Scenarios for Universities and Higher Education. 2004...

¹² Papanikolaou K. Web-enhanced learning scenarios ... 2011. pp.1158–1162.

¹³ Scenarios of the Future of Higher Education...

¹⁴ Vuuren van D.P. et al. Energy, land-use and greenhouse gas emissions trajectories ... 2017. pp. 237–250; Fricko O. et al. The marker quantification of the Shared Socioeconomic Pathway 2... 2017. pp. 251–267; Fujimori S. et al. SSP3: AIM implementation of Shared Socioeconomic Pathways... 2017. pp. 268–283; Calvin K. The SSP4: A world of deepening inequality... 2017. pp. 284–296; Kriegler E. et al. Fossil-fueled development... 2017. pp. 297–315.

¹⁵ Martin B. Foresight in science and technology. 1995...

учасників з відповідним досвідом до формування довгострокового бачення майбутнього¹. Б. Мартін виокремлює такі стадії прогнозування: *підготовка* (формування команди, визначення цілей і вимог до експертів, вибір методу дослідження), *прогнозування* (аналітична стадія, у процесі якої здійснюється дослідження шляхом інтерв'ю/анкетування, результатом чого є розроблення прогнозу/сценаріїв розвитку), *поширення результатів прогнозування* (презентація дослідження та громадське обговорення, розроблення стратегій розвитку країни або окремих регіонів/галузей).

У теорії та практиці сценарного прогнозування існує низка методик і підходів. У нашому дослідженні в якості основного було використано метод експертних оцінок Делфі, який був розроблений фахівцями американської некомерційної організації RAND у 1950–60-х роках з метою визначення впливу технологій у військовій справі². Авторами методу Делфі вважаються Олаф Хелмер-Хіршберг, Ніколас Решер³ та Норман Делкі⁴. Сьогодні Делфі є доволі поширеною серед західних науковців та експертів методологію прогнозування соціальних, економічних, політичних явищ.

У праці О. Хелмера-Хіршберга «Analysis of the Future: the Delphi Method»⁵ обрнуто процедуру проведення дослідження за методом Делфі, яка рунтується на кількох раундах анкетного опитування респондентів задля досягнення експертного консенсусу або колективної думки. Особливістю Делфі є заочна участь, анонімність і багаторівневість. Головною перевагою методу є врахування думок і настроїв усіх учасників опитування, а також об'єктивне вивчення досліджуваного питання. Стандартна процедура складається з визначення проблеми, розроблення питань, проведення кількох раундів анкетування, представлення результатів дослідження.

Методика.

Порівняльною базою для нашого дослідження стала колективна праця нідерландського Центру вищої освіти політичних студій (Center for Higher Education Policy Studies), яке було сфокусоване на прогнозуванні на 15 років розвитку системи вищої освіти в ЄС до 2020 року⁶.

¹ A Practical Guide to Regional Foresight, 2001...

² Delphi Method... URL: <https://www.rand.org/topics/delphi-method.html>

³ Helmer-Hirschberg O. On the Epistemology of the Inexact Sciences. 1960...

⁴ Dalkey N. An Experimental Application of the Delphi Method to the Use of Experts. 1962...

⁵ Helmer, O. Analysis of the future: The Delphi method. 1967...

⁶ A Brief Report on the Delphi Study..., 2005. pp. 25–60.

Ураховуючи те, що Україна відстає більш як на десятиліття у проведенні реформи системи вищої освіти, яка стартувала в країнах ЄС у 1990-і роки, а також те, що дослідження сценаріїв розвитку вищої освіти ЄС було проведено ще в 2005 році щодо перспективи до 2020 року, було внесено зміни щодо періоду очікування для України. Відтак було запропоновано подовжити цей період до 2030 року.

Сценарії розвитку вищої освіти України побудовано на основі методу Делфі. Нами було проведено комплексне опитування серед представників вищої освіти та бізнесу. Всього участь в анкетуванні взяли 187 респондентів з усіх регіонів України. 2/3 респондентів були жінками, що загалом відповідає статевій структурі вищої освіти України (рис. 1).

Анкета складається з 49 питань щодо розвитку освіти в Україні та Європі⁷. Ці питання поділяються на 5 груп: освіта, дослідження та інновації; фінансування; якість; вища освіта, суспільство та ринок праці; управління інституціями та менеджмент. Оцінювання респондентами здійснювалося за такою шкалою: подія/стан високої ймовірності, ймовірні, мало ймовірні, неможливі, важко відповісти, яким були надані відповідні числові значення — 4, 3, 2, 1, 0.

Результати дослідження.

Серед загальних висновків, до яких ми дійшли в процесі нашого дослідження, це мало ймовірний позитивний розвиток вищої освіти. Однак **найбільш вірогідно**, на думку респондентів, є те, що в **Україні в 2030 році**:

— найталановитіші вчені працюють за межами державних університетів, це є наслідком вищої оплати праці та кращого доступу до дослідної інфраструктури в приватних університетах, консалтингових компаніях, промисловості та підприємствах (середнє значення 2,82);

— більш як 25 % студентів першого рівня вищої освіти навчаються в іншій європейській країні весь термін їх програми (середнє значення 2,82);

— понад 10 % студентів зареєстровані в інституціях, які фізично перебувають за межами Європи. Престижні іноземні інституції (наприклад, зі США, Австралії) відкривають свої філії та корпуси (середнє значення 2,79);

— галузі, які економічно неперіоритетні для бізнесу та промисловості, є значно слабкішими за показниками державного фінансування, кількістю аспірантів і кар'єрних можливостей для академічних працівників (середнє значення 2,79);

⁷ Там само.

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Рис. 1. Соціологічний профіль респондентів

— рівень залученості до вищої освіти становить близько 70 % для осіб віком 18–22 років (середнє значення 2,79);

— загальноприйнятою практикою закладів вищої освіти є відбір студентів як на бакалаврському рівні освіти, так і на магістерському (середнє значення 2,72).

— відмінною особливістю вищої освіти є її значна функціональна стратифікація (середнє значення 2,71);

— технологічні досягнення зробили «навчання в будь-який час і будь-де» домінуючим режимом навчання. Лекторії, аудиторії та інші традиційні споруди вже не такі важливі, хоча ще й досі використовуються для набуття окремих навичок, особистісних контактів у режимі змішаного навчання (середнє значення 2,71);

— не буде досягнуто цілей розбудови власної економіки знань (середнє значення 2,70)

— стрімке зростання кількості випускників значно перевершує суспільний попит на них, що призводить до високого рівня безробіття та за-

галом надмірного навчання (середнє значення 2,69);

— більш як 50 % наукових журналів є електронними, належать і контролюються самими вченими. Учені виграли битву з видавцями, електронні журнали є престижними, а передплатники сплачують лише незначну плату (середнє значення 2,69);

— частка академічних працівників, які обіймають довгострокові та безстрокові посади в закладах вищої освіти, є значно нижчою, ніж у 2015 році (середнє значення 2,68).

— рівень працевлаштування випускників є основним показником якості навчальних програм (середнє значення 2,65);

Водночас, за оцінками респондентів, **найменшу ймовірність** мають такі події та стан вищої освіти в Україні в 2030 році:

— існує безліч акредитаційних агенцій, деякі з яких пов'язані з міністерством освіти, інші — приватні та комерційні (середнє значення 2,36);

Рис. 2. Конкуренція за академічних працівників та студентська мобільність

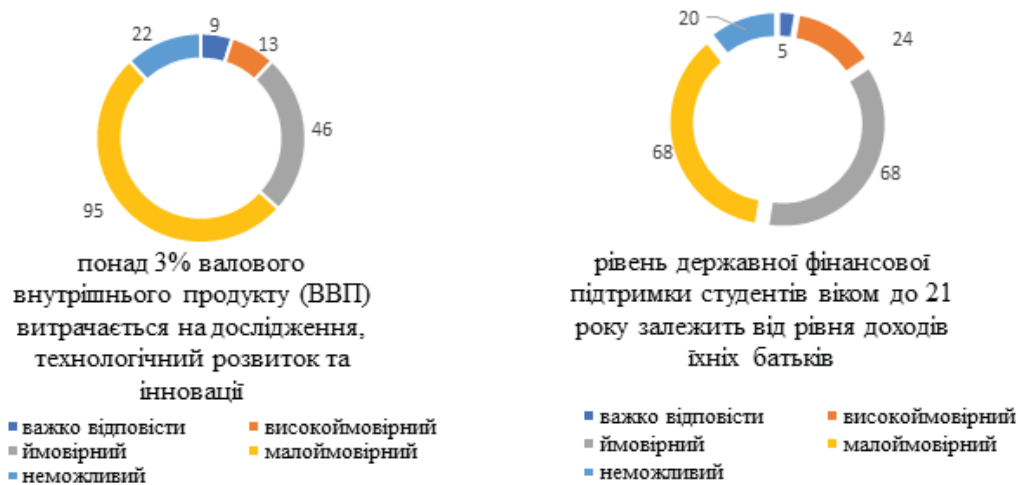

Рис. 3. Фінансові очікування розвитку вищої освіти в Україні

— управління вищою освітою перетвориться на загальновизнану професію. Одним з проявів цього є поява різноманітних освітніх програм підготовки професіоналів у цій сфері (середнє значення 2,40);

— плата за навчання визначається виходячи з заробітної плати випускників у кожній з професій (середнє значення 2,44);

— кількість студентських місць у державних закладах вищої освіти, яка субсидіюється урядом, залежить від попиту. Студентський попит визначає кількість місць, а уряд утримується від обмеження кількості місць (середнє значення 2,45);

— до приватних закладів вищої освіти, які мають акредитацію визнаних акредитаційних агентств, ставляться в усіх аспектах так само, як і до державних акредитованих закладів вищої освіти (середнє значення 2,46);

— існує Єдина кваліфікаційна структура, яка включає всі програми вищої освіти. Кваліфікаційна структура визначає компетентності та освітні досягнення, що пов'язано з вимогами ринку праці (середнє значення 2,46);

— усі (як національні, так і європейські) програми інституційної акредитації будуть скасовані з різних причин, оскільки не несуть важливої для студентів і роботодавців інформації. Лише декілька «кластерів передового досвіду» є конкурентоспроможними на глобальному рівні в кожному з напрямів наукових досліджень (або мультидисциплінарних досліджень) (середнє значення 2,48);

— якість навчальних програм є досить схожою з тими, що пропонуються в усіх країнах Європи — з Півночі до Півдня, зі Сходу до Заходу (середнє значення 2,48);

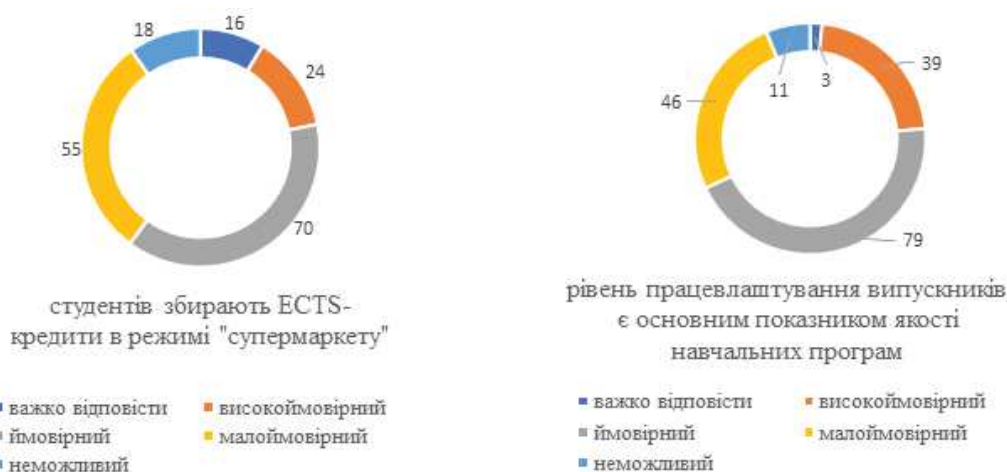

Рис. 4. Очікування моделі поведінки стейкхолдерів

— типовий заклад вищої освіти спирається на діловий стиль управління, акцентуючи увагу на ефективності та продуктивності (середнє значення 2,49);

— контроль за освітніми курсами та програмами перейде від керівників і посадових осіб інституцій до зовнішніх зацікавлених сторін (середнє значення 2,49).

Проведене опитування серед українських респондентів дає змогу порівняти результати з очікуваннями європейців. У своїх поглядах учасники опитування в Україні та країнах ЄС мають подібні міркування в наступному:

— існує Єдина кваліфікаційна структура, яка включає всі програми вищої освіти (відхилення 0 %);

— контроль за освітніми курсами та програмами перейде від керівників і посадових осіб інституцій до зовнішніх зацікавлених сторін (відхилення 0,4 %);

— більш як 60 % фундаментальних досліджень проводяться за межами закладів вищої освіти (відхилення 3,6 %);

— понад 25 % студентів першого рівня вищої освіти навчаються в іншій європейській країні весь термін їх програми (4,4 %);

— існує безліч акредитаційних агенцій, деякі з них пов'язані з міністерством освіти, інші — приватні та комерційні (відхилення 4,9 %);

— структура академічного персоналу стандартизована в усіх закладах вищої освіти та досліджень. Однак рівні оплати праці в них відрізняються (відхилення 4,9 %);

— Європейський Союз матиме єдиний, централізований офіс з акредитації у вищій освіті, який є частиною апарату ЄС (відхилення 5,9 %);

— лише окремі університети розглядають здійснення незалежного та критичного внеску в інтелектуальне та культурне життя як важливу частину їх місії (відхилення 7,7 %);

— якість навчальних програм є доволі схожою з тими, що пропонуються в усіх країнах Європи — з Півночі до Півдня, зі Сходу до Заходу (відхилення 10 %).

Найбільші відмінності респондентів з України та ЄС у деяких аспектах. Українці схильються більше до того, що такі події та стани є вірогідними у майбутньому, ніж учасники опитування в країнах ЄС:

— існують значні відмінності в рівнях академічних зарплат (відхилення 49,4 %);

— загальноприйнятою практикою закладів вищої освіти є відбір студентів як на бакалаврському рівні освіти, так і на магістерському (відхилення 47 %);

— відмінною особливістю вищої освіти є її значна функціональна стратифікація (відхилення 43,4 %);

— більш як 50 % наукових журналів є електронними, належать і контролюються самими вченими (відхилення 40,8 %);

— дослідні програми університетів формуються в тісній взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами (відхилення 40,5 %).

На основі проведеного опитування були змодельовані три сценарії розвитку вищої освіти:

— перший сценарій — «розквіт вищої освіти України»;

— другий — «стагнація вищої освіти України»;

— третій — «деградація вищої освіти України».

Розквіт системи вищої освіти України

Освіта, дослідження та інновації. До 2030 році в Україні буде реалізовано положення Болонської декларації та впроваджено модель підготовки бакалаврів і магістрів за моделлю 3+2, також ступені будуть прирівняні до європейських, а здобута раніше освіта в університетах чи у іншій спосіб буде визнаватися. Дослідницькі програми в університетах на 90 % відповідають запитам стейкхолдерів, що зумовлено тісною співпрацею з ними. Понад 60 % фундаментальних досліджень проводяться в стінах закладів вищої освіти. Рівень залученості до вищої освіти серед молоді 18–22 років становить більш як 70 %. В Україні 2030 року освітні напрями, які економічно неперіоритетні для бізнесу та промисловості, є значно слабкішими. Понад 3 % ВВП витрачається на дослідження, технологічний розвиток та інновації. Утвориться декілька «кластерів передового досвіду», які будуть конкурентоспроможними на глобальному рівні в кожному з напрямів наукових досліджень. Регіональні органи влади активно відповідатимуть за розвиток регіональних інноваційних кластерів, де університети, органи місцевої влади, державні дослідні інституції та підприємства ефективно взаємодіють щодо досліджень та інновацій. Розширюється мобільність студентів, а також відкриваються філії західних та азійських університетів в Україні.

Якість освіти. В Україні в 2030 році існуватиме Єдина кваліфікаційна структура, яка включає всі програми вищої освіти. Кваліфікаційна структура визначає компетентності та освітні досягнення, що пов'язано з вимогами ринку праці. Рівень працевлаштування випускників є одним з основних показників якості навчальних програм.

Вища освіта, суспільство та ринок праці. В Україні в 2030 році найталановитіші вчені пра-

цюють у державних університетах і співпрацюють з приватними інституціями. Це є результатом вищої оплати праці та кращого доступу до дослідної інфраструктури, ніж у приватних університетах, консалтингових компаніях, промисловості та підприємствах. Усі великі університети розглядають здійснення незалежного та критичного внеску в інтелектуальне та культурне життя як важливу частину їх місії.

Управління інституціями та менеджмент. В українському університеті в 2030 році існує чіткий розподіл функцій між навчальними, дослідними та громадськими послугами — цей поділ відображено в організаційних структурах, джерелах доходів і кадровій політиці. Завдання університетів стали більш комплексними та конкретними, що вимагає створення різних організаційних структур, що впливає на умови та оплату праці. Університет має повну управлінську, фінансову автономію.

Стагнація вищої освіти України

Освіта, дослідження та інновації. До 2030 року триває реалізація положень Болонської декларації та значна диференціація університетів за глибиною впровадження підготовки бакалаврів і магістрів за моделлю 3+2. Розпочинається процес визнання освіти, яка здобута особою раніше чи в інший спосіб. Дослідницькі програми університетів формуються на 1/3 у взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами. Менш як 40 % фундаментальних досліджень проводиться в межах закладів вищої освіти. Рівень залученості осіб віком 18–22 років до вищої освіти становить менш як 50 %. Освітні напрями, які економічно неперіоритетні для бізнесу та промисловості, втрачають свій попит серед абітурієнтів, але зберігається держзамовлення. Близько 1 % ВВП витрачається на дослідження, технологічний розвиток та інновації. У деяких регіонах України буде створено інноваційні кластери, однак на глобальному рівні вони не будуть конкурентоспроможними. Зростає мобільність студентів у країни ЄС.

Фінансування освіти. У зв'язку з інтеграцією української системи освіти до європейської, менш як 50 % дослідних проектів у закладах вищої освіти здійснюється за рахунок Європейської дослідної ради. Часткове фінансування національними організаціями на конкурсній основі дослідних проектів. Вища система освіти в Україні в 2030 році буде частково платною (70 % на 30 %).

Якість освіти. В Україні в 2030 році триває створення Єдиної кваліфікаційної структури, яка включає всі програми вищої освіти. Рівень працевлаштування випускників є основним показником якості навчальних програм.

Вища освіта, суспільство та ринок праці. В Україні в 2030 році найталановитіші вчені працюють за межами державних університетів. Це є наслідком вищої оплати праці та кращого доступу до дослідної інфраструктури у приватних університетах, консалтингових компаніях, промисловості та підприємствах. Лише окремі університети розглядають здійснення незалежного та критичного внеску в інтелектуальне та культурне життя як важливу частину їх місії.

Управління інституціями та менеджмент. У 2030 році університети виконують дослідну та освітню функції у відсотковому співвідношенні 10 % на 90 % відповідно. В основі управління університетом — ефективність та продуктивність.

Деградація вищої освіти України.

Освіта, дослідження та інновації. До 2030 року в Україні зберігається традиційна система підготовки бакалаврів і магістрів. Освітні рівні відповідають європейським, але процедура визнання ступенів, отриманих в Україні, залишається тривалою. Вища освіта здобувається лише традиційними шляхами — у закладах вищої освіти, не визнається освіта, здобута онлайн. Дослідні програми університетів не відповідають запитам стейкхолдерів, не налагоджено систему взаємодії університет — наука — бізнес. Характер досліджень носить більш фундаментальний характер. Менш як 10 % фундаментальних досліджень (за показником повної зайнятості) проводяться в стінах закладів вищої освіти. Рівень залученості до вищої освіти становить менш як 30 % для осіб віком 18–22 років. Зберігається державне замовлення на економічно нерентабельні спеціальності, на які відсутній попит з боку бізнесу. Менш як 0,7 % ВВП витрачається на дослідження, технологічний розвиток та інновації. Пілотний проект інноваційного кластеру середніх технологій розпочав своє функціонування у 2030 році. Зростає еміграція в країни ЄС, США та КНР з метою навчання.

Фінансування освіти. Одиначне фінансування українських дослідних проектів у межах рамок програм ЄС та одиначні гранти на дослідження від національних організацій. Система вищої освіти України функціонує за рахунок державного замовлення та фізичних осіб (70 % на 30 %).

Якість освіти. В Україні в 2030 році не існує Єдиної кваліфікаційної структури, яка включає всі програми вищої освіти. Якість навчальних програм визначає орган з якості при Міністерстві освіти і науки.

Вища освіта, суспільство та ринок праці. В Україні в 2030 році найталановитіші вчені працюють в іноземних університетах і ком-

паніях. Це є наслідком вищої оплати праці та кращого доступу до дослідної інфраструктури. Університети не розглядають здійснення незалежного та критичного внеску в інтелектуальне та культурне життя як важливу частину їх місії.

Управління інституціями та менеджмент. У 2030 році університети виконують дослідну та освітню функції у відсотковому співвідношенні 5 % на 95 % відповідно. Університет не має повної автономії в управлінні, є складовою системи вищої освіти, якою управляє Міністерство освіти і науки.

Висновки

Виходячи з результатів опитування, найвища ймовірність розвитку вищої освіти за другим сценарієм — стагнацією. Цей сценарій характеризується повільними змінами у галузі вищої освіти, низьким рівнем фінансування науки й досліджень, відсутністю повної автономії університетів та вповільненою інтеграцією до європейської освітньої та наукової мережі. Сценарій розквіту вищої освіти передбачає якісний стрибок у розвитку національної системи вищої освіти та її інтеграції не тільки в європейську, а й глобальну мережу. Натомість ймовірний сценарій деградації — збереження теперішньої динаміки розвитку вищої освіти, її поступовий занепад і невідповідність вимогам майбутнього суспільства та економіки. Кількісно ймовірність кожного зі сценаріїв (з урахуванням тенденцій останнього десятиліття) можна окреслити як розквіт — 26 %, стагнація — 50 %, деградація — 24 %. Спираючись на аналіз результатів моделювання сценаріїв за International Institute for Applied Systems Analysis, можна стверджувати, що саме траєкторія розвитку системи вищої освіти до 2030 року визначатиме динаміку основних макроекономічних показників до 2100 року.

Загалом матеріалізація одного з наведених сценаріїв залежить від низки чинників. До ключових детермінантів подальшого розвитку вищої освіти в Україні варто віднести: *політичні* (наявність політичної волі та харизматичного лідера з достатніми повноваженнями, здатність делегувати інституціональну автономію; пріоритетизація економічної функції вищої освіти над соціальною), *економічні* (наявність достатніх обсягів ресурсів для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, їх ефективної комерціалізації, забезпечення стабільно високого рівня фінансування освітніх і дослідних послуг), *інституційні* (ефективність інтегрованості вищої освіти в національну інноваційну систему, глибина розвитку підприємницької здатності академічних працівників і компетентності університетів, здатності подолати корупційний тиск і за-

безпечити пріоритетність якості системи вищої освіти України, розвиток системи внутрішнього та зовнішнього управління інституціями вищої освіти).

Проведене дослідження виявило значний брак сценаріїв розвитку не лише системи вищої освіти, а й інших компонентів соціально-економічного розвитку України. Поглиблення вивчення думок та очікувань ключових стейкхолдерів на високому якісному рівні здатне допомогти країні в розробленні та реалізації ефективних, проривних стратегій економічного розвитку.

References

A Brief Report on the Delphi Study 'European Higher Education and Research in 2020' [J. Huisman, P. Boezeroy, A. Dima et al.] The European Higher Education and Research Landscape 2020 - Scenarios and Strategic Deba. Netherlands: Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS), 2005. pp. 25–60.

A Practical Guide to Regional Foresight [Електронний ресурс]. 2001. URL: <http://foresight.jrc.ec.europa.eu/documents/eur20128en.pdf>.

Beddington, J. 2030: *The perfect storm scenario*. The Population Institute, Washington, DC, USA. 2010. 12 p. URL: https://www.populationinstitute.org/external/files/reports/The_Perfect_Storm_Scenario_for_2030.pdf.

Blass, E., Jasman, A., Shelley, S. Visioning 2035: The future of the higher education sector in the UK. *Futures*, №42(5), 2010. p.445–453.

Bryan, A. Future of Higher Education: The Future of Scholarly Publication. *EDUCAUSE review*. March 29, 2011. URL: <https://er.educause.edu/articles/2011/3/future-of-higher-education-the-future-of-scholarly-publication>

Calvin, K. The SSP4: A world of deepening inequality. *Global Environmental Change*. №42. 2017. p.284–296.

Dalkey, N. *An Experimental Application of the Delphi Method to the Use of Experts* [Електронний ресурс] / N. Dalkey, O. Helmer-Hirschberg // Santa Monica, CA: RAND Corporation. 1962. URL: https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM727z1.html.

Delphi Method. RAND [Електронний ресурс] — URL: <https://www.rand.org/topics/delphi-method.html>

Douglass J. *A Look into a Possible Future: A Global Scenario for Higher Education Systems*. Global University Network for Innovation. December 17, 2007. URL: <http://www.guninetwork.org/articles/look-possible-future-global-scenario-higher-education-systems>

Enders, J., File, J. M., Huisman, J., & Westerheijden, D. F. *The European Higher*

Education and Research Landscape 2020-Scenarios and Strategic Debates. 2005. Center for Higher Education Policy Studies. URL: <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5574394/Enders05european.pdf>.

Fricko O. etc. The marker quantification of the Shared Socioeconomic Pathway 2: A middle-of-the-road scenario for the 21st century. *Global Environmental Change*. №42. 2017. p.251–267.

Fujimori S. etc. SSP3: AIM implementation of Shared Socioeconomic Pathways. *Global Environmental Change*. №42. 2017. p.268–283.

Helmer, O. *Analysis of the future: The Delphi method*. Rand Corp Santa Monica Ca. 1967. 13 p. URL: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P3558.pdf>

Helmer-Hirschberg O. *On the Epistemology of the Inexact Sciences*. / O. Helmer-Hirschberg, N. Rescher / Santa Monica, CA: RAND Corporation. 1960. URL: <https://www.rand.org/pubs/reports/R353.html>.

Helms R. M. *Internationalizing U.S. Higher Education: Current Policies, Future Directions*. American Council on Education. 2015. 50 p. URL: <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/Current-Policies-Future-Directions-Part-2-US.pdf>.

Ilnytsky D. *Higher education in global economy: review of scenarios*. Globalization challenges in business and economics. Conference proceedings. Tbilisi State University, Georgia, 26-27 October 2018. URL: <http://dspace.tsu.ge/xmlui/handle/123456789/371>

Kriegler E. etc. Fossil-fueled development (SSP5): An energy and resource intensive scenario for the 21st century. *Global Environmental Change*. №42. 2017. pp. 297–315.

Kubler J., Sayers N. *Higher education futures: Key themes and implications for leadership and management*. London: Leadership Foundation for Higher Education & Association of Commonwealth Universities. 2010. 72 p.

Martin B. Foresight in science and technology. *Technology Analysis & Strategic Management*. 1995. №7. pp. 139–168.

Modelling Future Demand and Supply of Skills in South Africa: 10 Year Skills Demand and Supply Forecast. - Technical Report. - ed. Adelzadeh A., Department of Higher Education and Training RSA. March 2017. URL: [http://www.dhet.gov.za/Commissions/Reports/Modelling future of demand and supply of skills in south Africa/Modelling future demand and supply of skills in South Africa.pdf](http://www.dhet.gov.za/Commissions/Reports/Modelling%20future%20of%20demand%20and%20supply%20of%20skills%20in%20south%20africa/Modelling%20future%20demand%20and%20supply%20of%20skills%20in%20south%20africa.pdf).

Ogilvy J. Three Scenarios for Higher Education: The California Case. *Thought and Action*, v9 n1. Fall 1993. pp. 25–67.

Papanikolaou K. Web-enhanced learning scenarios. *Procedia Social and Behavioral Sciences: WCES-2010*. №15. 2011. pp. 1158–1162.

Scenarios of the Future of Higher Education. Kwantlen Polytechnic University . URL: <http://www.kpu.ca/president/strategicplanning/kpu-scenarios-of-the-future-of-higher-education>

Vincent-Lancrin S. Building Futures Scenarios for Universities and Higher Education: An International Approach. *Policy Futures in Education*. Volume: 2 issue: 2. June 1, 2004. p. 245-263. URL: <https://doi.org/10.2304/pfie.2004.2.2.3>

Vuuren van D.P. etc. Energy, land-use and greenhouse gas emissions trajectories under a green growth paradigm. *Global Environmental Change*. № 42. 2017. pp. 237–250.

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Додаток

Таблиця 2

ПОРІВНЯННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПИТУВАНЬ ЩОДО СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

№ з/п	В Україні до 2030 року буде...	В Європі до 2020 року буде...	кількість респондентів в		середнє квадратичне відхилення		середнє значення (бали з 4 макс)		
			ЄС	Україні	ЄС	Україні	ЄС	Україні	Δ
1.	повністю запроваджено модель підготовки бакалаврів і магістрів за структурою 3+2, а ступені будуть порівняні до тих, що використовуються в Європі		162	187	0,67	0,87	1,87	2,53	0,66 (35,3%)
2.	визнання освіти, яка здобута особою раніше, чи в інший спосіб, є загальноприйнятою практикою в закладах вищої освіти		161	186	0,62	0,81	1,87	2,53	0,66 (35,3%)
3.	дослідницькі програми університетів формуються в тісній взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами		162	186	0,66	0,74	1,85	2,60	0,75 (40,5%)
4.	більш як 60 % фундаментальних досліджень (за показником повної зайнятості) проводяться за межами закладів вищої освіти		161	186	0,78	0,87	2,49	2,58	0,09 (3,6%)
5.	відмінною особливістю вищої освіти є її значна функціональна стратифікація (особливо виділяються ті університети, які набирають найкращих академічних працівників, мають акцент на дослідження та навчання на вищих рівнях вищої освіти)		159	186	0,59	0,89	1,89	2,71	0,82 (43,4%)
6.	рівень залученості до вищої освіти становить близько 70 % для осіб віком 18–22 років		160	185	0,84	0,92	2,28	2,79	0,51 (22,4%)
7.	галузі, які економічно неперіоритетні для бізнесу та промисловості, є значно слабкішими, ніж у 2015 році		162	186	0,67	0,89	2,02	2,79	0,77 (38,2%)
8.	понад 3 % валового внутрішнього продукту (ВВП) витрачається на дослідження, технологічний розвиток та інновації		160	185	0,72	0,80	2,04	2,56	0,52 (25,5%)
9.	регіональні (як внутрішньо-національні, так і міжнародні) органи влади є відповідальними за регіональні інноваційні кластери		163	184	0,62	0,77	1,82	2,52	0,7 (38,5%)
10.	лише декілька "кластерів передового досвіду" є конкурентоспроможними на глобальному рівні в кожному з напрямів наукових досліджень		160	185	0,66	0,81	1,86	2,51	0,65 (35%)
11.	стандартизовані модулі курсів, які розроблені провідними європейськими вченими, широко використовуються (та доступні в режимі онлайн) у багатьох базових дисциплінах		162	183	0,78	0,94	2,13	2,67	0,54 (25,4%)

№ з/п	В Україні до 2030 року буде...	В Європі до 2020 року буде...	кількість респондентів в		середнє квадратичне відхилення		середнє значення (бали з 4 макс)		
			ЄС	Україні	ЄС	Україні	ЄС	Україні	Δ
12.	більш як 10 % студентів зареєстровані в інституціях, які фізично знаходяться за межами Європи		159	185	0,72	0,85	2,2	2,79	0,59 (26,8%)
13.	більш як 25 % студентів першого рівня вищої освіти навчаються в іншій європейській країні весь термін програми		161	185	0,61	0,92	2,7	2,82	0,12 (4,4%)
14.	Європейська дослідна рада (ЄС) фінансує понад 50 % дослідницьких проєктів у закладах вищої освіти		161	185	0,64	0,80	2,69	2,63	-0,06 (-2,2%)
15.	усі національні організації, які займаються фінансуванням досліджень, відкрили доступ до конкурсних грантів бажаним з усієї Європи		161	185	0,74	0,86	2,34	2,5	0,16 (6,8%)
16.	всі студенти закладів вищої освіти платять за навчання		160	185	0,75	1,05	2,03	2,57	0,54 (26,6%)
17.	кожен вищий навчальний заклад встановлює власну оплату за навчання		160	185	0,64	0,98	1,94	2,67	0,73 (37,6%)
18.	плата за навчання визначається, виходячи із заробітної плати випускників у кожній з професій		161	186	0,82	0,90	2,4	2,44	0,04 (1,7%)
19.	рівень державної фінансової підтримки студентів віком до 21 року залежить від рівня доходів їхніх батьків		160	185	0,68	0,86	2,01	2,53	0,52 (25,9%)
20.	до приватних закладів вищої освіти, які мають акредитацію визнаних акредитаційних агентств, ставляться в усіх аспектах так само, як і до державних акредитованих закладів вищої освіти		160	185	0,76	0,78	1,91	2,46	0,55 (28,8%)
21.	кількість студентських місць у державних закладах вищої освіти, яка субсидіюється урядом, залежить від попиту		161	183	0,72	0,83	2,18	2,45	0,27 (12,4%)
22.	ефективні маркетингові стратегії щодо власної "якості" приваблюють найталановитіших студентів більше, ніж справжня якість освіти та досліджень		160	184	0,7	0,79	2,23	2,57	0,34 (15,3%)
23.	усі (як національні, так і європейські) програми інституційної акредитації будуть скасовані з різних причин, оскільки не несуть важливої для студентів і роботодавців інформації		159	183	0,76	0,86	2,84	2,48	-0,36 (-12,7%)
24.	існує безліч акредитаційних агенцій, деякі з них пов'язані з міністерством освіти, інші — приватні та комерційні		160	183	0,7	0,84	2,25	2,36	0,11 (4,9%)
25.	Європейський Союз матиме єдиний, централізований офіс з акредитації у вищій освіті, який є частиною апарату ЄС		160	182	0,74	0,80	2,7	2,54	-0,16 (-5,9%)

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

№ з/п	В Україні до 2030 року буде...	В Європі до 2020 року буде...	кількість респондентів в		середнє квадратичне відхилення		середнє значення (бали з 4 макс)		
			ЄС	Україні	ЄС	Україні	ЄС	Україні	Δ
26.	більшість студентів збирають ECTS-кредити в режимі "супермаркету", безперервного навчання впродовж життя		159	183	0,69	0,87	2,23	2,51	0,28 (12,6%)
27.	існує Єдина кваліфікаційна структура, яка включає всі програми вищої освіти		159	183	0,73	0,82	2,46	2,46	0 0,00%
28.	рівень працевлаштування випускників є основним показником якості навчальних програм		160	178	0,69	0,90	2,38	2,65	0,27 (11,3%)
29.	якість навчальних програм є доволі схожою з тими, що пропонуються в усіх країнах Європи — з Півночі до Півдня, зі Сходу до Заходу		158	183	0,74	0,76	2,76	2,48	-0,28 (-10,1%)
30.	якість академічних досліджень є досить асиметричною, а Україна належить до групи країн Південної та Східної Європи, які значно відстають від країн Північного Заходу Європи		159	183	0,66	0,81	1,94	2,56	0,62 (32%)
31.	найталановитіші вчені працюють за межами державних університетів		158	183	0,66	0,93	2,46	2,82	0,36 (14,6%)
32.	частка академічних працівників, які посідають довгострокові та безстрокові посади в закладах вищої освіти, є значно нижчою, ніж у 2015 році		157	183	0,66	0,89	2,01	2,68	0,67 (33,3%)
33.	стрімке зростання кількості випускників значно перевершує суспільний попит на них		157	183	0,75	0,81	2,41	2,69	0,28 (11,6%)
34.	структура академічного персоналу стандартизована в усіх закладах вищої освіти та досліджень		156	183	0,66	0,81	2,65	2,52	-0,13 (-4,9%)
35.	існують значні відмінності в рівнях академічних зарплат		158	182	0,64	0,93	1,78	2,66	0,88 (49,4%)
36.	загальноприйнятною практикою закладів вищої освіти є відбір студентів як на бакалаврському рівні освіти, так і на магістерському		158	182	0,74	0,91	1,85	2,72	0,87 (47%)
37.	Україна не впоралась з досягненням цілей розбудови власної економіки знань. Найбільш передові дослідження проводяться закордоном (наприклад, у США, Південно-Східній Азії, Китаї)		158	184	0,75	0,90	2,01	2,70	0,69 (34,1%)
38.	основна увага на бакалаврському рівні освіти звернена на загальні компетентності, ніж на набуття прагматичних знань та навичок, пов'язаних з професією		156	183	0,68	0,81	2,21	2,51	0,3 (13,6%)
39.	більш як 40 % магістрів мають ступінь бакалавра, який вони отримали в іншому закладі		156	183	0,69	0,81	2,26	2,62	0,36 (15,9%)

№ з/п	В Україні до 2030 року буде...	В Європі до 2020 року буде...	кількість респондентів в		середнє квадратичне відхилення		середнє значення (бали з 4 макс)		
			ЄС	Україні	ЄС	Україні	ЄС	Україні	Δ
40.	технологічні досягнення зробили "навчання в будь-який час і будь-де" домінуючим режимом навчання		158	183	0,76	0,86	2,41	2,71	0,3 (12,5%)
41.	більш як 50 % наукових журналів є електронними, належать і контролюються самими вченими		158	183	0,76	0,88	1,91	2,69	0,78 (40,8%)
42.	лише окремі університети розглядають здійснення незалежного та критичного внеску в інтелектуальне та культурне життя як важливу частину їх місії		157	183	0,74	0,79	2,74	2,53	-0,21 (-7,7%)
43.	існує чіткий розподіл функцій між навчальними, дослідними та громадськими послугами — цей поділ відображено в організаційних структурах, джерелах доходів і кадровій політиці університетів		155	181	0,72	0,80	2,19	2,58	0,39 (17,8%)
44.	типовий заклад вищої освіти спирається на діловий стиль управління, акцентуючись на ефективності та продуктивності		157	180	0,63	0,79	1,94	2,49	0,55 (28,4%)
45.	контроль за освітніми курсами та програмами перейде від керівників і посадових осіб інституцій до зовнішніх зацікавлених сторін		157	180	0,62	0,82	2,48	2,49	0,01 (0,4%)
46.	управління вищою освітою перетвориться на загальновиштану професію		156	180	0,61	0,70	1,85	2,40	0,55 (29,7%)
47.	більше третини всіх керівників закладів вищої освіти здобували досвід за межами вищої освіти		156	180	0,65	0,81	2,29	2,56	0,27 (11,8%)
48.	переважна більшість закладів вищої освіти є об'єднаннями чи федераціями раніше незалежних організацій		156	181	0,77	0,83	2,21	2,59	0,38 (17,2%)

